

แผ่นดินอื่น/ศัตรูของเขา?

ธัญลักษณ์ เหลืองวิสุทธิ

งานชิ้นนี้เป็นการวิจารณ์หนังสือรวมเรื่องสั้น “แผ่นดินอื่น” ของนักเขียนหนุ่ม “คลื่นลูกใหม่” นามกนกพงศ์ สงสมพันธุ์ และฐานะของรวมเรื่องสั้นชิ้นนี้ยังได้รับรางวัลซีไรต์ประจำปี พ.ศ. 2539

สำหรับผู้วิจารณ์แล้ว สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญและน่าสนใจโดยภาพรวมต้องานรวมเรื่องสั้นชิ้นนี้ก็เป็นประเด็นเดียวกับแก่นความคิดหลักของการรวบรวมเรื่องสั้น นั่นคือความเป็นแผ่นดินอื่น ซึ่งถึงแม้ว่าเรื่องสั้นที่ชื่อ “แผ่นดินอื่น” จะไม่ได้ตีพิมพ์รวมอยู่ด้วยก็ตาม แต่ทว่าแทบทุกเรื่องสามารถนำผู้อ่านตีความทอดไปสู่แก่นแกนหลักของความเป็นแผ่นดินอื่นที่ทางสำนักพิมพ์นาครตั้งใจเสนอได้ อาทิเช่น เรื่องสั้นลำดับที่ 2 “บ้านเกิด” เรื่องสั้นลำดับที่ 3 “แมวแห่งบูเต๊ะกรือซอ” หรือเรื่องลำดับที่ 5 “ฝอยไอนบ้าน” กล่าวคือ ทั้งสามเรื่องล้วนนำความรุนแรงและสภาวะของความขัดแย้งทางอุดมการณ์มาเป็นฉากหลัง (Background) ในการดำเนินเรื่อง ความตายของตัวละครต่างๆ ทั้งสามเรื่อง จะชักชวนให้ผู้อ่านสงสัยหรืออดคิดไปไม่ได้ว่านี่ใช่แผ่นดินเดิมอันร่มเย็น หรือได้ผลัดแผ่นดิน

ไปเป็นอื่นเสียแล้ว นอกจากเรื่องทั้งสามนี้แล้ว เรื่องอื่นๆ ก็ยังคงความเป็นเอกภาพกับแนวคิดเรื่องแผ่นดินอื่นเช่นกัน

อันที่จริง ความสนใจที่ผู้วิจารณ์มี ดูเหมือนว่าจะเป็นสิ่งที่ได้มาจากแก่นความคิดหลักในการรวบรวมเรื่องสั้นชุดนี้ แต่ก็เป็นการสนใจที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ เป็นความสนใจในแง่ของการสร้างความเป็นอื่นของกนกพงศ์ โดยจะพิจารณาจากเรื่องลำดับที่ 1 “บนถนนโคลีเซียม” ลำดับที่ 7 “แพะในกูโบร์” และลำดับที่ 8 “น้ำตก” อันเป็นลำดับสุดท้ายและเป็นเรื่องที่ผู้วิจารณ์เน้นเป็นพิเศษ

กนกพงศ์สร้างความเป็นอื่นให้กับความเปลี่ยนแปลง โดยการดองย้ำ เชิดชูเอกลักษณ์ของอดีต เนื้อที่อันยึดยวาทที่เขาเขียนขึ้นก็คือการถวิลหาอดีต (nostalgia) ผ่านการรับรู้และตีความของกนกพงศ์ สิ่งที่เป็นข้อสังเกตอย่างเห็นได้ชัดคือ การที่กนกพงศ์พูดถึงความเปลี่ยนแปลงความเป็นเมืองที่ทันสมัยอย่างตะวันตก ดังเช่นใน “บนถนนโคลีเซียม” ในฐานะเป็นอื่น โดยการพูดถึงน้อย

*กำลังจะสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ที่สุด แต่ดอกย้าอดีตให้มากที่สุด การให้พื้นที่แก่อดีตมากเท่าใด เป็นการแสดงให้เห็นความเลือนหายของอดีตในทางกายภาพมากเท่านั้น ผู้วิจารณ์เห็นกลวิธีในการสร้างความเป็นอื่นของกนกพงศ์ในรูปแบบไม่เท่าเทียมกัน ดังเช่นคำอธิบายความเปลี่ยนแปลงสิบห้าปีให้หลังว่า “...มุ่งสู่วิถีชีวิตอันสำราญหยาบซำกว่าเวทย์มนต์ของแม่เฒ่าเราะบุรีเป็นร้อยๆ เท่า ศูนย์การค้า, ดิสโกเธค, ผับ และสถานเริงรมย์ต่างๆ ในรูปแบบทันสมัย...” (น.41) โดยให้เนื้อที่ของหน้ากระดาษเพียงหนึ่งหน้าครึ่ง ขณะที่รายละเอียดทั้งหมด 25 หน้าล้วนกล่าวถึงอดีต อันเป็นการสรุปที่ออกจะรวดเร็วและหยาบเกินไป ยัดเยียดมากเกินไป ความเปลี่ยนแปลงบนถนนโคลิเซียมจึงไม่ทำให้ผู้อ่านยอมรับได้ในทันทีว่าหยาบซำดังข้อสรุปของกนกพงศ์ และอาจไม่เข้าใจว่า เหตุใดในการกล่าวถึงแผ่นดินอื่น (ถนนโคลิเซียมที่เปลี่ยนแปลงไป) จึงทำให้สั่นได้ เพราะฉะนั้นการเขียนเรื่องสั้นให้ยาวอาจจะไม่ใช่เรื่องของการไม่มีปัญญาทำให้สั่น แต่เราก็พอที่จะอธิบายได้ว่า เพราะเป็นความจงใจที่จะกลับไปหรือสร้างอดีตให้มีตัวตนที่ชัดเจนขึ้น หลากแง่มุมขึ้น และนั่นหมายถึงร่างเงาของปศางสมัยใหม่ในนามของความเป็นเมืองที่เกิดขึ้นไปในตัวนั่นเอง

กลวิธีเช่นนี้ไม่ได้ปรากฏให้เห็นเฉพาะในเรื่อง “บนถนนโคลิเซียม” เท่านั้น เราจะยังเห็นได้จากเรื่อง “แพะในกุโบร์” ดังเช่นคำบรรยายในเชิงเสียดสีว่า “แน่ละ...ในเมื่อตลอดฟากถนนฝั่งชุมชนเต็มด้วยเตาถ่านตั้งกระทะขนมขาย แมลงวันบินว่อนอยู่ในม่านฝุ่น เด็กเล็กมอมแมมเล่นไต่อยู่กับแพะแก่ซึ่งชนเป็นซังกะดั่ง ยิงทัศนียภาพซึ่งผ่านกระจกเข้าสู่สายตาในร้านฟาสต์ฟู้ดนาม “เคนดักกี้” บนชั้นที่สี่ทางปีกขวาด้วยแล้ว ทำให้กาแพะดรสละมุน ไก่ทอดเพื่อนคอและเหม็นหื่น...” (น. 284) คำตามคือว่า อากาเรเพื่อนคอเหม็นหื่น ขาดรส

ละมุนนั้น เป็นความรู้ของใครกันแน่? นอกจากนี้ การที่กนกพงศ์ตั้งใจที่จะสร้างภาพให้ “อานนท์” เป็นคนหนุ่มผู้ที่มีวิถีคิดที่ค่อนข้างสุดโต่งในแบบสมัยใหม่ ถึงขนาดจะย้ายกุโบร์ (สุสาน) ไปอยู่ที่ใหม่ แล้วเปลี่ยนเป็นร้านเหล้า บาร์เบียร์ โรงนวด เป็นธุรกิจหลัก และมีท่าจอดรถเป็นสิ่งประกอบ (ดูบทสนทนาระหว่างอานนท์กับก่อหุนชายชรา ในหน้า 303) ทั้งๆ ที่กนกพงศ์เองก็พยายามทำให้ผู้อ่านเห็นว่า “อานนท์” เองก็กำลังสับสนและขัดแย้งในระดับจิตสำนึกระหว่างจิตวิญญาณแห่งโลกสมัยใหม่กับจิตวิญญาณแบบสังคมประเพณีมุสลิม แต่ก็เพราะด้วยความเป็นอื่นใช่ไหม? กนกพงศ์จึงได้ทำให้ตัวละครอย่างอานนท์ที่มีความคิดอย่างร้ายกาจสุดขีดได้ สร้างให้เป็นปมขัดแย้งรุนแรงอย่างออกนอกหน้าขึ้น และอย่างเกินพอดี (ในมาตรฐานของผู้วิจารณ์) ซึ่งถ้าหาก “อานนท์” คิดจะเปลี่ยนกุโบร์ให้เป็นโรงนวด ร้านเหล้าได้ ผู้วิจารณ์ก็ไม่เห็นความจำเป็นอะไรที่กนกพงศ์ต้องเสียเวลาบรรยายถ่ายทอดความคิดที่ขัดแย้งของจิตสำนึกใหม่และเก่าของอานนท์ เพราะตัวละครอย่าง “อานนท์” นั้นมีพื้นฐานการคิดแบบถอนรากถอนโคนอยู่แล้ว

หากจะกล่าวกันอย่างจริงจังแล้ว รวมเรื่องสั้นชุดนี้ก็หาใช่งานที่เน้นมิติทางจิตวิญญาณไม่น้อยทีเดียว เป็นจิตวิญญาณที่ถูกสร้างมาจากการอบอุ้มการณ เพื่อใช้ในการรับรู้และมองโลก และเป็นการมองที่ค่อนข้างจะเป็นกลไกและตายตัวเกินไป กล่าวคือ แผ่นดินอื่นพยายามส่งผ่านทรรศนะในการมองความเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่าเกิดจากสิ่งแปลกปลอมที่มาจากภายนอก หาใช่เกิดจากเชื้อภายในตัวตน

ความเป็นเมืองถูกละไว้ในฐานที่เข้าใจว่า เลวร้าย วิธีการอ่านเรื่องสั้นหลายๆ เรื่องในรวมเรื่องสั้นชุดนี้จึงต้องอาศัยอุดมการณ์แบบด้านเมือง

จึงจะซาบซึ้งดีมีค่า แม้แต่ความชั่วร้ายบนถนน โคลิเซียมในอดีตตอนวัยเยาว์ของ “ผม” กลับกลายเป็นความโรแมนติกของกนกพงศ์ไปเสีย

วิธีการนำเสนอเช่นนี้ ทำให้ต่างคนต่างกลายเป็นอื่นของกันและกัน เป็นการคิดแบบแยกเขาแยกเรา มีเขาต้องไม่มีเรา เขาอยู่เราล่มสลาย เมืองปรากฏชนบทและชุมชนลุ่มสลาย เราเลือกที่จะสังเกตการณ์ทางสังคมในเชิงวิพากษ์ในแบบนี้หรือและมันใจหรือว่าจะเป็นการรากฐานของการทำความเข้าใจปัญหาของแต่ละกระแสนี้ที่กำลังโถมเข้าใส่สังคมชนบท เพราะในด้านกลับ การเลือกแบบนี้กำลังสร้างปัญหาขึ้นไปในตัวด้วยหรือไม่ ใช่หรือไม่ว่าวิธีคิดแบบนี้เองที่เป็นพื้นฐานนำไปสู่การประทัดประหารกัน ถือเป็นความรุนแรงในเชิงโครงสร้างอย่างหนึ่ง และยิ่งการที่กนกพงศ์พยายามเลื่อนระดับของวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นชิ้นนี้ให้มีฐานะเป็นงานวิจัยทางสังคมอย่างมีวรรณศิลป์ด้วยแล้ว หรือการเปลี่ยนสถานะจากนักเขียนเป็นนักมานุษยวิทยา สิ่งที่กนกพงศ์ควรจะต้องตระหนักมากยิ่งขึ้นก็คือ การสลัดไม่หลุดไปจากแนวโน้มในการมองคนอื่นด้วยความเป็นอื่น พุดหยาบๆ อีกอย่างก็คือออกคตินั่นเอง

และเราจะเห็นความเป็นอื่นที่ถูกสร้างขึ้นอีกครั้งหนึ่งในเรื่องสั้นชื่อ “น้ำตก” (ความจริงเรื่องสั้นเรื่องนี้ ผู้วิจารณ์อ่านด้วยความรู้สึกอึดอัดอย่างบอกไม่ถูก แต่การกล่าวเช่นนี้คงจะไม่ค่อยมีคุณค่าอะไรนัก) ซึ่งเป็นเรื่องเชิงบันเทิงประจำวันของ “ผม” ผู้ประกอบสัมมาอาชีพด้วยการเป็นนักเขียน เมื่อครั้งใช้ชีวิต ณ เชียงเขาหลวง นครศรีธรรมราช (ว่ากันว่ากนกพงศ์ลงไปใช้ชีวิตตรงนั้นจริงๆ ราวกับเป็นการออกภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูล ซึมซับบรรยากาศในการเขียนงานของเขา ดังนั้นเรื่องสั้นชิ้นนี้น่าจะมีโครงเรื่องที่เป็นข้อเท็จจริงเป็นส่วนใหญ่) และได้รู้จักกับ “หล่อน” ผู้หญิงอายุประมาณเกือบ 40

ปี ซึ่งมีอาชีพในการรำโนราเหมือนกับคุณตาและแม่ของ “ผม” การคบหาของ “ผม” กับ “หล่อน” จะว่าผิวเผินก็ไม่ใช่ จะว่าคุ้นเคยก็ไม่เชิง เพราะระคนไปกับความแปลกหน้าและแปลกแยก อาจเพราะเวลาที่สั้น เรื่องดำเนินไปในลักษณะของบันทึกว่าวันนี้ “ผม” ทำอะไร เจอ “หล่อน” ตอนไหน สนทนาอะไร ผสมปนเปกับการนึกย้อนถึงภาพเหตุการณ์ในอดีต กับภาพเหตุการณ์ในความฝัน เรื่องมาถึงบทสรุปยอดด้วยเหตุการณ์ข้างตาย ณ เชียงเขาหลวง อันเป็นผลมาจากน้ำมือมนุษย์ ความตายของข้างเป็นสัญลักษณ์ของความลุ่มสลายและประกอบกับกรที่ “ผม” ได้สร้างข้อสรุปทั่วไป (Generalize) ที่ว่า เราได้มาขึ้นอยู่กับทางเข้าผู้ยุคแห่งการลุ่มสลายแล้วโดยแท้จริง? (น. 370) อันได้มาจาก

หล่อนบอกตัวเองโชคดีที่ฝึกรำโนราในแบบดั้งเดิม “ทุกวันนี้คนเขานิยมดูแบบโบราณ” หล่อนใช้คำว่านิยม ขณะผมเรียกว่าการหวนหาอดีต เดียวนี้หากไม่ได้คืนละหำร้อยที่ไม่รับหรอก” หล่อนบอก ความรู้สึกดีๆ ของผมลดลงไป แต่เมื่อมาคิดอีกที ผมกลับเห็นว่านั่นเป็นความจำเป็น หรือไม่ก็เป็นสิ่งที่ต้องเป็นไป สามิของหล่อนทำงานการใดไม่ได้อีก ทั้งผมเห็นจริงที่ว่า หล่อนไม่เคยยุ่งเกี่ยวกับใคร ชีวิตหล่อนเรียบง่ายแต่โดดเดี่ยว หล่อนไม่ได้เป็นศิลปินซึ่งมีผู้คนรักใคร่เช่นตาของผม หรืออาจเป็นเพราะยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป หล่อนจึงเป็นได้แค่นางรำซึ่งหาได้มีคุณค่าเลอเลิศใดๆ ไม่ สลายเลือดโนราซึ่งถ่ายมาสู่ร่างหล่อนอาจดำรงค่าอยู่ในราคาซื้อขาย ผู้คนซึ่งในสำนักเกิดถวิลหาอดีต เมื่อได้จับจ่ายเงินทองซื้อหา มันแล้วก็ไม่ตั้งใจสงสัยใด ๆ อีก หล่อนก็คงรู้สึกทำนองเดียวกัน (น. 368-9)

จากที่ยกมากล่าวข้างต้น เราจะเห็นความคิดของ “ผม” ต่อ “หล่อน” ที่มีลักษณะสองทาง ในทิศทางแรก มีท่าทีแสดงความเห็นใจและเข้าใจ แต่ก็ด้วยข้อสังเกตที่ผมมีมาก่อนหน้าว่า ที่บ้านหล่อนไม่เห็นสิ่งแสดงถึงความเป็นโนรา ไม่ว่าจะเป็นครีตหรือหางหงส์เหมือนบ้านของตา ในท้ายที่สุดกนกพงศ์ก็อดไม่ได้ที่จะประณามเหยื่อ และใช้เป็นหน่วยของการวิเคราะห์ อันเป็นทิศทางตรงกันข้ามกับตอนแรก เพื่อที่จะสร้างคำถามอันยิ่งใหญ่ว่า “หรือเราได้มายืนอยู่ตรงปากทางเข้าสู่ยุคแห่งการล่มสลายแล้วโดยแท้จริง?”

“หล่อน” นั้นถูกกระทำกรรมแรงอย่างน้อยสองประการ ประการแรก การถูกลดทอนความเป็นมนุษย์ลงให้กลายเป็นสิ่งที่ถูกวิเคราะห์ ประการที่สอง การถูกประทับตรา (Postmark) เช่น “หล่อนเป็นได้แค่นางรำ ซึ่งหาได้มีคุณค่าเหลือเลืกใดๆ ไม่...” อันเป็นการขัดเขียนและดาวน์สรุป “หล่อน” จึงกลายเป็นเหยื่อของการวิเคราะห์ที่ถูกคิดป้าว่าเป็นอะไร ไม่เป็นอะไรจากภายนอกอย่างไม่เป็นธรรม

วิธีการมองคนอื่นแบบคิดป้าประทับตราเช่นนี้ถือเป็นการมองที่ไม่เคยโพ้นสมัย หากจะถามว่าการมองเช่นนี้มีพื้นฐานการมองแตกต่างกันอย่างไรกับการที่มีชนชั้นร้เข้ามาในยุคล่าอาณานิคม และมองว่าต้องมาช่วยปลดปล่อยประชาชนในดินแดนเหล่านั้นจากความเขลา หรือในสายตาของชนชั้นกลาง, ผู้ประกอบวิชาชีพหนังสือพิมพ์ที่ไซ้มองบรรดา ส.ส. นักการเมืองอย่างดูแคลน หรือจากสายตาของหน่วยงานรัฐมองชาวบ้านว่า ต้องได้รับการพัฒนา

จากที่ได้นำเสนอมาทั้งหมด ถ้าหากกลับไปอ่านบางตอนของคำประกาศจากคณะกรรมการตัดสินรางวัลซีไรท์ พ.ศ. 2539 ดังนี้ “หนังสือรวมเรื่องสั้น “แผ่นดินอื่น” ประกอบด้วยเรื่องสั้น 8

เรื่องที่สะท้อนปัญหาของชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และสังคม นำเสนอหลากหลายด้วยแนวธรรมชาตินิยม สะท้อนความคิด ความเชื่อ คุณค่า และคตินิยมพื้นถิ่นอย่างลึกซึ้งและแหลมคม ให้เห็นว่า แม้ในสังคมที่ต่างวัฒนธรรม ต่างความเชื่อ มนุษย์ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ตรีสัมพันธ์...เรื่องสั้นขนาดยาวใน “แผ่นดินอื่น” มีคุณสมบัติของเรื่องสั้นที่ทรงคุณค่าทางวรรณศิลป์ การนำเสนอละเอียด ประณีต และแยบยล เปิดโอกาสให้ผู้อ่านได้ใช้จินตนาการที่เป็นอิสระ...” (ตัวเน้นโดยผู้วิจารณ์) เราก็จะเห็นว่าเป็นคำประกาศที่กล่าวอ้างมากเกินไป เป็นโวหาร (Rhetoric) มากเกินไป และขาดความสมจริง เพราะอย่างน้อย ความรุนแรงที่กนกพงศ์กระทำต่อความเป็นอื่นในสามตัวอย่างข้างต้น ยังคงตอกย้ำการมองแบบมิตรศัตรู จึงเป็นไมตรีสัมพันธ์ที่ไม่จริงจัง ยืน หรือการดาวน์สรุป ขัดเขียน รวบรัด ก็ไม่น่าจะเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้อ่านได้ใช้จินตนาการที่เป็นอิสระสักเท่าไร

ปัญหาที่สำคัญในยุคใกล้ล่มสลาย! ก็คือการที่เราจะเชิดชูสิ่งหนึ่งสิ่งใดโดยไม่ประณามเหยื่ออื่นใด จะเป็นไปได้หรือไม่ โลกทุกวันนี้เกิดจากการมองในลักษณะอยู่ร่วมกันไม่ได้ ถ้าหากงานเขียนชั้นใด ประเภทใดที่สามารถแสดงพรรณนะใหม่ปลดปล่อยไปจากความรุนแรง ก็จะเป็นการเติมคุณค่าให้กับโลก และเป็นการเริ่มต้นของสันติสุขอย่างแท้จริง

หมายเหตุ ผู้วิจารณ์ตระหนักอยู่เช่นกันว่า ได้หยิบงานของกนกพงศ์มาเป็นเหยื่อในการวิเคราะห์ด้วยท่าทีที่เป็นอื่น แต่ก็เพราะยังไม่เห็นทางที่จะเป็นอย่างอื่นไปได้ในครรลองของวัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์

23 ส.ค. 39